

CONSIDERAȚII PRIVIND TIPOLOGIA ȘI EVOLUȚIA VASELOR-CAPAC DIN CULTURA VINȚA

(Descoperiri din „Clisura Dunării“)

În cadrul ceramicii neolitice aparținând culturii Vința, o categorie distinctă o reprezintă vasele-capac. Prezentînd o tipologie variată (forme, tipuri, etc.), acest gen de ceramică constituie expresia manifestărilor artistice ale purtătorilor culturii Vința. Numeroasele descoperiri de pe teritoriul României ne permit o încercare de clasificare și de stabilire a evoluției vaselor-capac cu referiri, mai ales, la zona Banatului central și de sud.

Din repertoriul vaselor-capac se impun trei mari categorii:

A — vase-capac simple, lipsite de ornamente plastice.

B — vase-capac cu reprezentări antropomorfe sau zoomorfe, (așazisele capace prosopomorfe).

C — vase-capac tip strecurătoare sau afumătoare.

Fiecare categorie prezintă variante și subvariante din punct de vedere al formei, care poate fi tronconică sau conică, ori din punct de vedere stilistic pentru capacele prosopomorfe (modul de reprezentare a detaliilor anatomice, tipul de ornamente, etc.).

Considerate de multe ori anexe ale vaselor uzuale sau a celor cu decor antropomorf, vasele au fost tratate în literatura de specialitate¹ fără a li se acorda o atenție deosebită. În cele ce urmează vom schița o evoluție a acestei categorii ceramice, axîndu-ne pe cîteva descoperiri din zona Clisurii.

Cercetările arheologice din această zonă au adus importante contribuții la clarificarea unor probleme legate de originea și evoluția civilizației neolitice. Una din cel mai cercetate așezări, aparținînd epocii neolitice, o reprezintă stațiunea vințiană timpurie de la Gornea (com. Sichevița). Din acest punct arheologic provin vasele-capac de tip A, care apar încă din faza A a culturii Vința, dar numai la orizont A₂². Sta-

¹ O. Höckmann, *Menschliche Darstellungen in der Bandkeramischen Kultur*, în *JbRGZM*, 12, 1965; I. Pavlu, *Early „Myths“ Relating to the Neolithic Society*, în *ArcRozh*, 18, 1966, p. 700—717, 719—721 apud A. László, *Vases néolithiques à face humaine, découvertes en Roumanie*, în *AFB*, 1972, p. 211; A. Nițu, *Reprezentări antropomorfe pe ceramica de tip Gumelnița A*, în *Danubius*, II/III, 1969, p. 21—45.

² Gh. Lazarovici, *Gornea — preistorie*, 1977, p. 58. pl. L/5, XXXVIII/9, 24, XLI/21, unde autorul le consideră ca o creație locală a comunității vințiene.

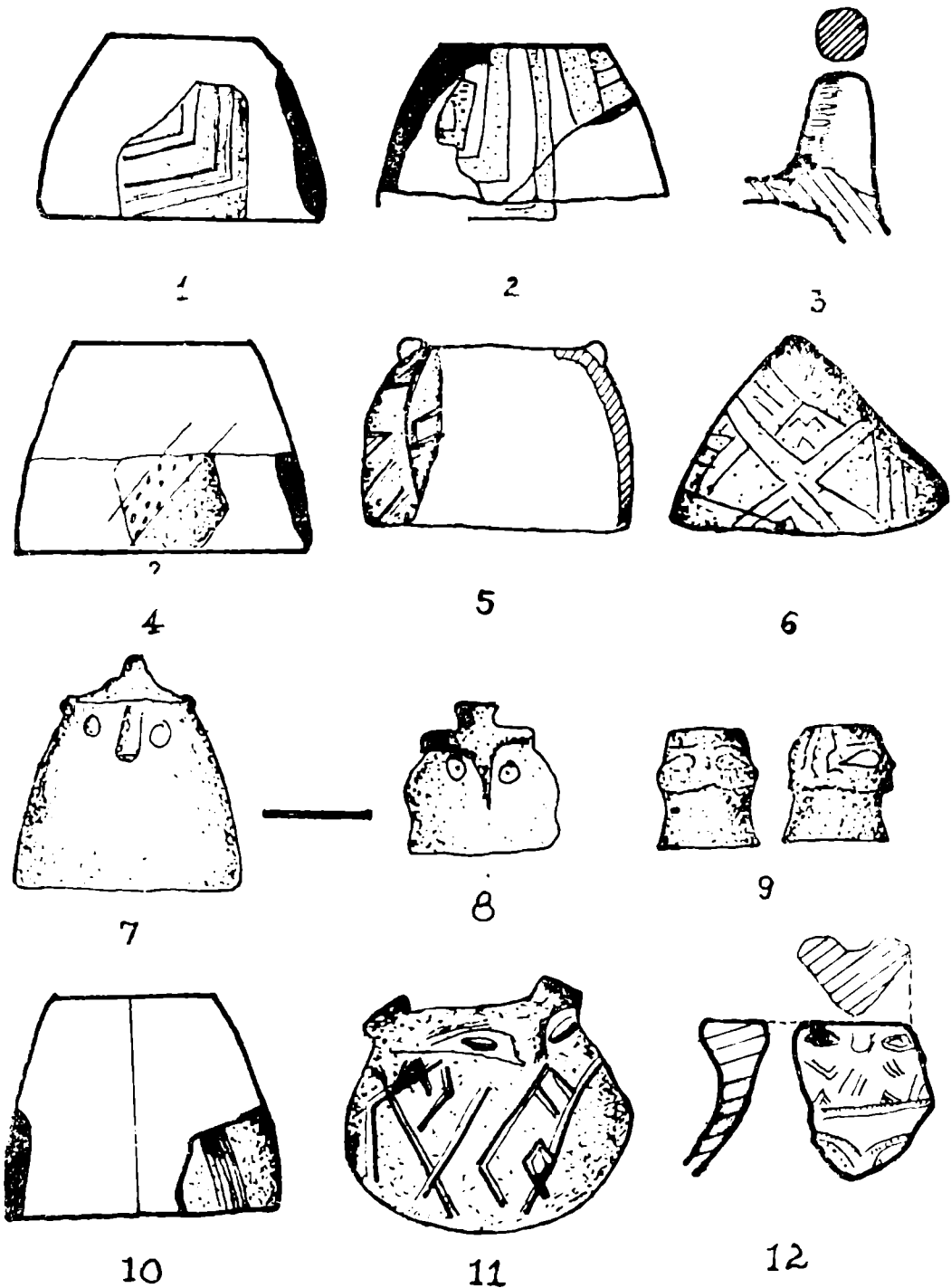

Fig. 1 : 1, 2, 4, 10, — vase-capac din categoria A de la Gornea și 6 Parța; 5 — vas-capac de la Zorlențu Mare; 11 — vas-capac din categoria B de la Vința; 3, 12 — fragment de vas antropomorf și de ureche de la Liubcova; 7—8 — vas capac de la Troia II; 9 — vas-capac de la Hacilar.

rea fragmentară a acestora ne permite doar o reconstituire a formelor, fără a se putea preciza alte elemente caracteristice capacelor. Deocamdată, cu anumite rezerve, le încadrăm în prima categorie. Forma cea mai întâlnită este cea tronconică, cu peretele curbat sau drept. Ornamentele sînt incizate: linii paralele dispuse oblic, benzi umplute cu puncte, sau ornamente unghiulare.

Analogiile pentru aceasta le găsim la Zorlențu Mare (fig. 1/5) și Parța³ (fig. 1/6), la exemplarul din ultima localitate forma fiind conică, cu ornamente incizate pe toată suprafața vasului. Sîntem în măsură să credem că tipul A continuă astfel să persiste și în fazele următoare ale culturii Vinča.

Paralel cu categoria A apare și categoria B, mai frecvent întâlnită și cu diferite variante. La Vinča, capacele prosopomorfe apar deja la adîncimea de 8,5 m, deci la orizont A₂, după sistemele cronologice ale cercetătorilor: J. Korošec, T. Bregant și Gh. Lazarovici⁴. Începînd cu faza A₃, și mai ales în fazele B₁ și B₂, capacele prosopomorfe predomină și prezintă o varietate impresionantă de tipuri⁵.

Categoriei în discuție îi aparține și capacul de la Liubcova⁶. Prin forma sa tronconică, cu pereții curbați și urechile scurte, de tip 2a⁷ (după tipologia noastră, vezi fig. 4), vasul-capac din punctul *Ornița* își găsește o analogie apropiată la Vinča⁹ (fig. 1/11). Ochii, de formă ovală, sînt înconjurați de linii incizate, care probabil reprezintă pleoapele. Nasul este redat printr-o proeminență prelungită. În partea inferioară a feței decorul este meandric, iar zona frontală prezintă linii unghiulare dispuse deasupra unei linii incizate, aproape dreaptă.

Tot de la Liubcova provine un fragment de ureche-corn de la același gen de capac prosopomorf⁹ (fig. 1/3), specific fazei Vinča B₂¹⁰. Din cît s-a păstrat, credem că vasul prezenta forma urechii de tipul 2c. (fig. 4).

³ *Idem*, *Așezarea neolitică de la Parța*, în *Tibiscus*, II, 1972, pl. II/4.

⁴ *Idem*, *Gornea*, p. 117; Tatiana Bregant, *Ornamentika na neolitski keramiki u Jugoslaviji*, 1968, tabel; J. Korošec, *Alcuni problemi del Neolitico Balcano-Danubiana*, în *Atti del VI CISPP*, 1962, p. 148.

⁵ Deocamdată nu se cunosc în fazele tirzii ale culturii Vinča capace prosopomorfe, T. Bregant dă ultimele două variante de capace la Vinča C₁ (*op. cit.*, Tabel), iar Nikola Tasić, în *Neolitska plastika, Katalog*, V, 1973, Beograd, p. 75 arată că în așezarea eponimă ele apar la adîncimea de 8,5 m și dispar la 6,5 m.

⁶ E. Comșa, *Données concernant la civilisation Vinča du sud-ouest de la Roumanie*, în *Dacia*, N.S., XIII, 1969, p. 15; Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, 1974, pl. 188/12; Gh. Lazarovici, *Unele probleme ale ceramicii neolitice din Banat*, în *Banatica*, III, 1975, pl. VIII/2.

⁷ *Lucrarea Vasele-capac din așezarea de la Parța*, D. Bălănescu — A. Agota se află în curs de elaborare.

⁸ Vl. Milojević, *South-Eastern Elements in the Prehistoric Civilization of Serbia*, în *BSA*, 1949, p. 272; H. Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte*, II, München, 1968, pl. 146/9; A. László, *op. cit.*, p. 225, fig. 4/6.

⁹ E. Comșa, *Considerații cu privire la complexele neolitice din preajma Dunării, în sud-vestul României*, în *SCIV*, 16, 1965, p. 548, fig. 4/5.

¹⁰ *Ibidem*, p. 549.

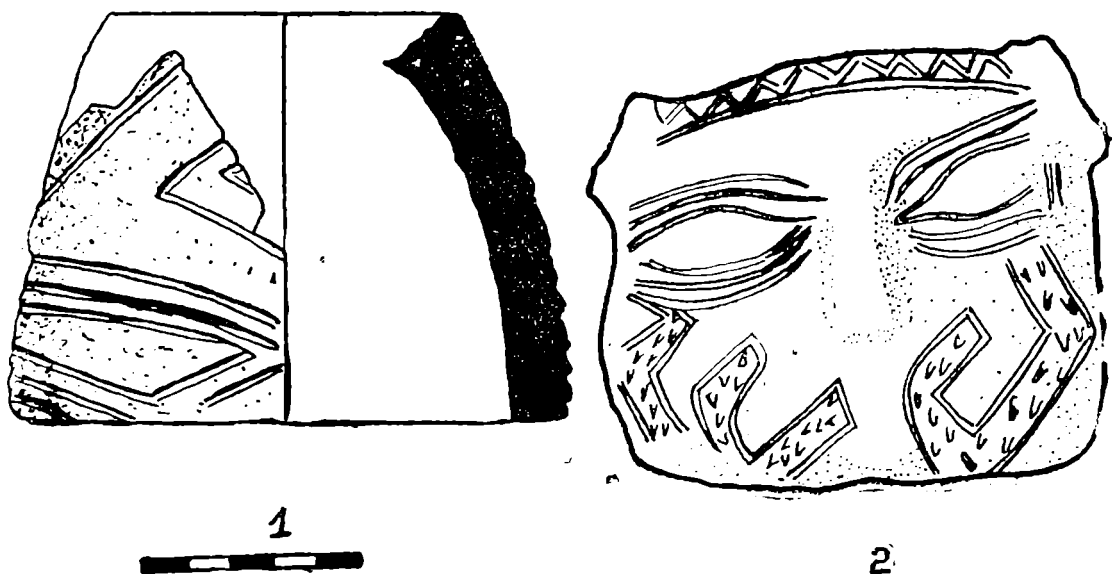

Fig. 2 1. vas-capac din categoria A. de la Gornea (după Gh. Lazarovici); 2. vas-capac din categoria B. de la Liubcova (după V. Dumitrescu).

O importanță destul de mare prezintă fragmentul de vas antropomorf¹¹ (fig. 1/12), cu ochii redați aproape în aceeași manieră ca și la capac. Ornamentele sînt unghiulare și curboliniare. Acest gen de vas se află în strînsă legătură cu capacele prosopomorfe, deoarece tematica figurală este reprezentată de ansamblul vas și capac¹². Ținem să precizăm că asemenea vaselor antropomorfe¹³, capacele din categoria B prezintă două subcategorii sau tipuri: *BI*, vase-capac în formă aproximativă a capului uman (majoritatea exemplarelor de Zorlențu Mare, Parța, Predionica) și *BII*, capace cu decor uman (capacele de la Bucovăț și Parța)¹⁴.

Ultimei categorii se pare că îi aparține un fragment de capac de la Gornea (fig. 3) rezultat în urma campaniei din anul 1974¹⁵. Pasta este fină, de culoare neagră, cu urme de lustru. Nasul este redat printr-o proeminență conică, prelungită. Ochii sînt de forma unei semisfere, de-

¹¹ *Ibidem*, p. 548, fig. 4/4.

¹² Cf. A. Nițu, *op. cit.*, p. 31.

¹³ O. Höckmann, *op. cit.*, p. 9, care deosebește două mari grupe: vase în forma corpului uman (Figurengefässe) și vase comune cu atribute umane (Figuralgefässe) apud A. László, *op. cit.*, p. 211.

¹⁴ Gh. Lazarovici, în *Banatica*, III, 1975, pl. XII/7; *Idem*, *Fragen der neolithischen Keramik im Banat*, în *FestPittioni*, 1976, fig. 12/7; *Idem*, în *Tibiscus*, II, 1973, pl. III/1; *Idem*, *Tipologia și cronologia culturii Vinča în Banat*, în *Banatica*, II, 1973, fig. 31/1; *Idem*, în *Epoca neolitică în Banat*, Cluj, 1979, teza doctorat. mai departe Teză pl. XXIII/A₁.

¹⁵ Exemplar inedit, Muzeul județean de istorie Reșița, nr. inv. A 14.970.

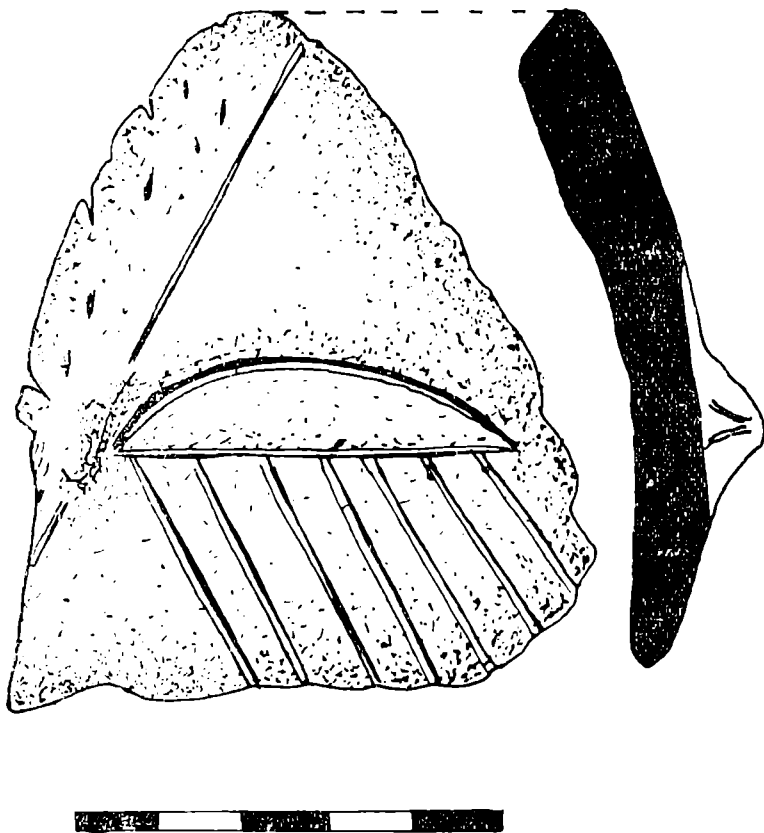

Fig. 3 Fragment de capac antropomorf de la Gornea.

desubtul lor fiind dispuse linii incizate oblice, iar deasupra nasului o bandă umplută cu puncte. Descoperirea exemplarului respectiv într-un complex Vinča A¹⁶, demonstrează încă odată apariția destul de timpurie a acestui gen de capac și evoluția lui independentă de fazele cronologice ale culturii Vinča.

Mai mult, putem conchide că între forma A și B se interpune, din punct de vedere tipologic, exemplarul de la Zorlențu Mare, deoarece la acesta apar proeminente pe așa-zisul creștet al capacului, foarte mici, e adevărat, dar care ar putea reprezenta forme incipiente de urechi sau coarne. Menționăm, de asemenea, că perforațiile apar deja la tipul A¹⁷ și se mențin la cele mai multe dintre capacele prosopomorfe. Ele sînt dispuse deobicei în număr de două, pe creștet, mai rar lângă ureche, ca la exemplarul de la Parța din colecția Agotha Andrei. Prezența acestora încă din faza timpurie a culturii Vinča și menținerea lor de-a lungul evoluției vaselor-capac demonstrează că aceste orificii sau perforații pot

¹⁶ S-a găsit pe fundul bordeiului 23.

¹⁷ Gh. Lazaroviči, *Gornea*, p. 58.

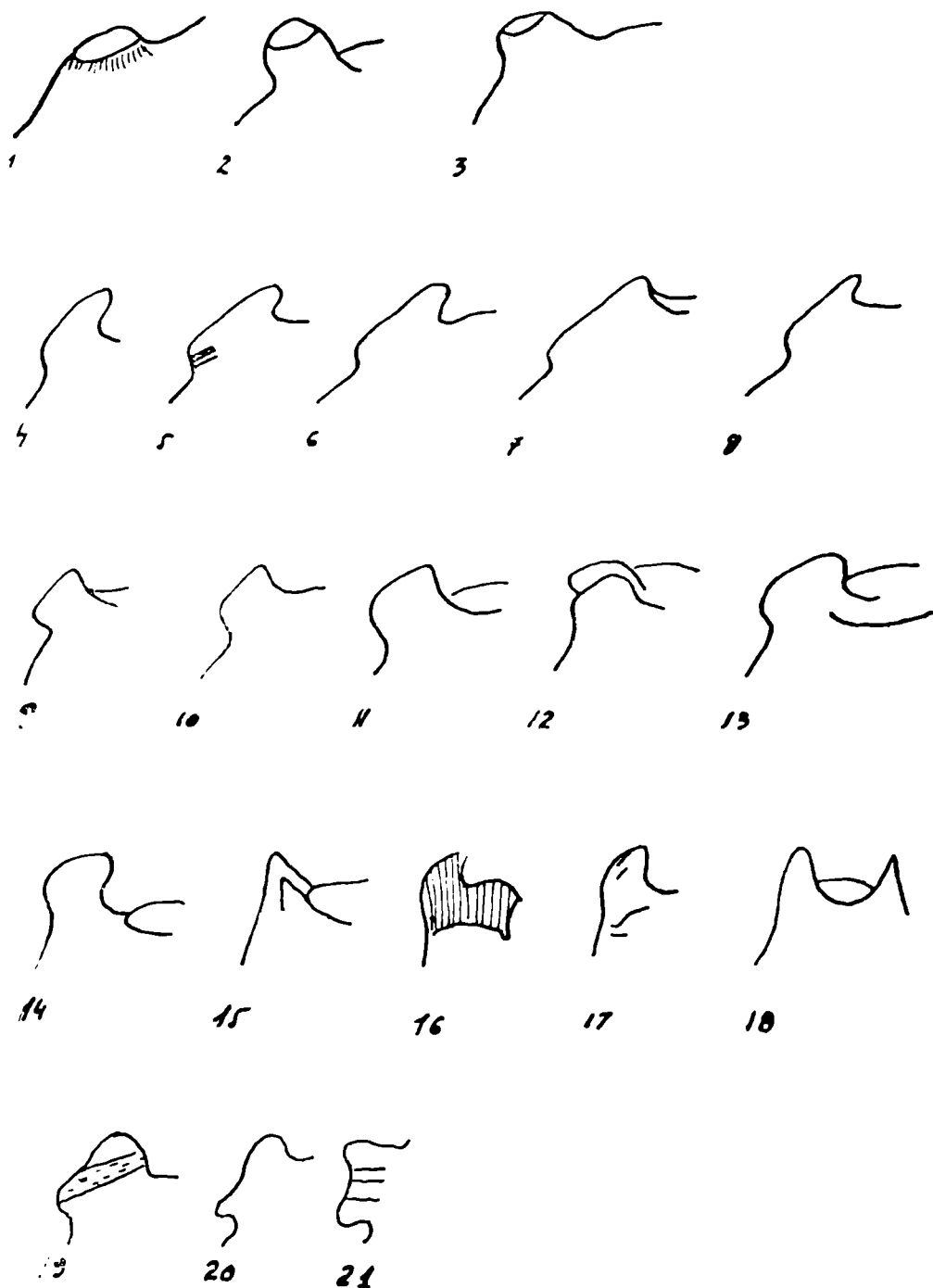

Fig. 4 Tipuri de urechi (coarne) de la vase-capac, categoria B (exemplare de la Bucovăț, Parța, Zorlențu-Mare, Turdaș, Banjița, Predionica IIb, Vința) — 2 tipuri: 1 și 2, al doilea cu 4 variante: 2a, 2b, 2c, 2d.

fi puse în legătură cu funcționalitatea capacelor și a vaselor-suport, fie că erau vase uzuale, deci aveau un rol practic, fie că îndeplineau un anumit rol în ritualurile magice. Dacă admitem ultima ipoteză, aceste orificii pot fi asemănaute cu cele dispuse la unele figurine în regiunea brațelor, ca la exemplarele de la Zorlențu Mare¹⁸, sau pe creștet ca la piesele de la Gornea¹⁹. Acestea serveau probabil introducerii penelor cu care erau împodobite figurinele²⁰ în îndeplinirea ritualurilor.

Din păcate, descoperirile de acest gen din Clisură și mai ales a vaselor-capac, sînt destul de puține.

Vaselor antropomorfe, din cadrul cărora fac parte și capacele în discuție, li s-a atribuit de cele mai multe ori semnificații legate de credințe și practici magico-religioase²¹. Într-adevăr, temele figurale variate, ar putea reprezenta încercarea de simbolizare a divinității protectoare²², eventual în anumite ipostaze. De aici, probabil, varietatea impresionantă de redare a detaliilor anatomice, care poate fi interpretată, de altfel, și ca o încercare a creatorului de a depăși canoanele rigide și de a realiza forme cît mai armonioase. În sprijinul celor afirmate vin două piese deosebite provenite din așezarea neolitică de la Parța²³: un capac care redă fața umană cu un ochi deschis, celălalt avînd doar orbita schițată și o greutate de plasă cu semne incizate²⁴, care ar putea reprezenta, de asemenea, detaliile unei fețe umane, dar cu un ochi închis și celălalt deschis, reprezentați prin două semicercuri dispuse diferit. Semnificația ar fi aceeași: redarea unei anumite particularități sau anomalii.

Destul de veridică ni s-ar părea ipoteza că, urmînd o anumită evoluție, vasele-capac devin un fel de „modă“ a simbolurilor, chiar dacă inițial ele ar fi jucat un rol magic. Ni se pare greu de crezut că reprezentările umane ar putea întruchipa o divinitate sau o anumită credință întotdeauna, deoarece ar însemna că o dată cu fiecare treaptă evolutivă sau tipologică să se fi produs modificări mai mult sau mai puțin importante în credințele omului din neolitic. Funcționalitatea practică a vaselor capac este dovedită și de capacele din categoria C, la unele exemplare apărînd reprezentări umane (la exemplarele de la Turdaș și Parța)²⁵. Atît descoperirile noi cît și reinterpretația celor vechi sînt în măsură să aducă oricînd noi dovezi în sprijinul celor două ipoteze.

¹⁸ Eugen Comșa, Octavian Răuț, *Figurine antropomorfe aparținînd culturii Vinča descoperite la Zorlențu Mare*, în *SCIV*, 20, 1, 1969, fig. 3/15.

¹⁹ Gh. Lazarovici, Teză, 20/B₉.

²⁰ *Idem*, *Gornea*, p. 108.

²¹ A. László, *op. cit.*, p. 224 și bibliografia menționată de autor la nota 109.

²² *Ibidem*; O. Radu, Fr. E. Resch, C. German, *Plastica antropomorfă și zoomorfă de cultură Turdaș-Vinča de la Parța*, în *Tibiscus*, III, 1974, p. 68.

²³ Mulțumim și pe această cale lui Andrei Agotha pentru amabilitatea de a ne fi pus la dispoziție bogata sa colecție de plastică și informațiile necesare.

²⁴ Gh. Lazarovici, în *Banatica*, III, 1975, pl. XI/2, colecția Agotha Andrei.

²⁵ M. Roska. *Die Sammlung Zsófia von Torma*, Cluj, 1941, p. 244, pl. C/2; A. László, *op. cit.*, p. 213, fig. 1/6; pentru Parța, informația de la Agotha Andrei.

Putem aminti aici și opinia destul de vehiculată conform căreia capacele prosopomorfe sînt de fapt reprezentări ornitomorfe. Această ipoteză este întărită de următoarele elemente: nasul asemănător de multe ori unui cioc de pasăre, urechile dublate sau în formă de coarne, absența gurii, maniera diferită de reprezentare a ochilor: ovali, deci deschiși, sub forma unei linii incizate, deci închiși sau întredeschiși, amintind ochii de bufniță. Ipoteza este susținută și de existența unei plastici zoomorfe bogate în cultura Vinča, legată de un anumit cult al animalelor. Cu toate acestea, avînd în vedere și frecvențele reprezentări umane de pe vase și capace din diferite culturi neo-eneolitice²⁶, înclinăm totuși pentru ipoteza imaginii feței umane, în ciuda manierei de reprezentare schematizate și stilizate.

Vasele-capac din cultura Vinča au influențat probabil și reprezentările de acest gen din cultura Gumelnița, faza A, paralel cu influențele plasticii Vinča asupra plasticii gumelnițene²⁷, ceea ce diferă fiind însă maniera de redare a feței umane.

Trebuie semnalată, de asemenea, prezența a două fragmente de la Ostrovu-Golu, care după formă și ornamente par să provină de la capace. Așezarea fiind încadrată în faza Starčevo-Criș IV²⁸, cele două fragmente pot fi atribuite — credem noi — influențelor vinčiene exercitate asupra uneltelor și ceramici de la acest orizont, sau chiar contactului direct cu Vinča A. Aceasta cu atît mai mult cu cît capacele, și mai ales cele prosopomorfe, nu sînt cunoscute în cultura Starčevo-Criș, fiind caracteristice pentru cultura Vinča.

Ca și categorie ceramică, ele par a se datora fondului balcano-anatolian, după cum arată și analogiile de la Hacilar, Sava²⁹ (fig. 1/9). Exemplarul de la Hacilar ne atrage atenția prin maniera de reprezentare, care este diferită, iar stilul realist. În acest sens amintim vasele-capac de la Troia II (fig. 1/7—8), fără să ne pronunțăm asupra genului de legătură dintre capacele vinčiene și cele troiene³⁰.

Indiferent însă de originea lor, vasele-capac vor urma o evoluție specifică, mai mult sau mai puțin locală, impunîndu-se firește cercetarea mai amplă și aprofundată a acestora în întreaga arie de răspîndire a culturii Vinča.

DANA BALĂNESCU — GH. LAZAROVICI

²⁶ O. Trogmayer, *Frühneolithische Gefässe*, în *Idole*, Viena, 1972, p. 7—9; N. Kalicz-J. Makkay, *Gefässe mit Gesichtsdarstellung in der Linienbandkeramik aus Ungarn*, în *Idole*, p. 9—18; J. Makkay, *Eingeritzte und plastische Menschendarstellungen der transdanubischen Linienbandkeramik*, în *Idole*, p. 16—20 și bibliografia de la nota 1.

²⁷ A. Nițu *op. cit.*, p. 37.

²⁸ Gh. Lazarovici, *Cultura Starčevo-Criș în Banat*, în *ActaMN*, VI, 1969, fig. 11/4, p. 20.

²⁹ Müller-Karpe, *op. cit.*, pl. 125/3, pl. 140/G 5.

³⁰ Vezi M. Garašanin, *Zur Zeitbestimmung des Beginns der Vinča Kultur*, în *Archlug*, I, 1954, p. 6.

CONSIDÉRATIONS SUR LA TYPOLOGIE ET L'ÉVOLUTION DES
COUVERCLES DE LA CULTURE VINČA

(Découvertes de „Clisură“)

(Résumé)

L'article présent des couvercles de la zone de Clisură, l'auteur poursuivant la typologie et l'évolution de ce genre de céramique. Ainsi, on distingue trois grandes catégories: *A* — couvercles simples, sans ornements plastiques; *B* — couvercles prosopomorphes; *C* — couvercles type encensoir ou passoire, chaque catégorie ayant des variantes du point de vue de la forme et de la stylistique.

Pour la phase *A* de la culture Vinča sont caractéristiques les premières deux catégories, dans lesquelles s'intègrent les pièces découvertes à Gornea et Liubcova. Les deux catégories persistent dans les phases suivantes: Vinča *B*₁ et Vinča *B*₂.

Du point de vue typologique entre les catégories *A* et *B*, s'interpose une forme intermédiaire représentée par la pièce de Zorlențu Mare.

En ce qui concerne leur origine, les couvercles prosopomorphes sont inconnus dans la culture Starčevo-Criș et ils sont dus à un fond balcano-anatolien. Les couvercles influenceront les représentation de ce genre des autres cultures néolithiques: „Starčevo“ IV et Gumelnița.

Comme fonctionnalité, les couvercles ont joué d'un rôle dans les pratiques magiques, mais une certaine évolution peut démontrer aussi une fonctionnalité pratique.

Grâce à la variété impressionnante des types, les couvercles prosopomorphes, qui suivent une évolution spécifique, locale, réclament une recherche plus ample et profonde comprenant l'entière aire de la culture Vinča.